

omaa järkeäsi!” Oman järjen käyttö ilman toisen johdattua merkitsee irtaamista holhoajien ja ennakkoluulojen talutusnuorasta. Kant myös korosti, että kyse ei ole herkkäuskoisesta yksityisajattelusta, joka johtaa uusien ennakkoluulojen valtaan, vaan järjen julkisesta käytöstä. Vastapuolen vähätely ja alistaminen oman edun nimissä tai toisten ihmisten suostuttelu ja peloteltu saarna ja propagandan avulla eivät ole järjen julkista käyttöä. Sen sijaan sitä edustaa argumentointi, jossa perustelut tuodaan esiin ja punnitaan avoimesti ja rehellisesti.

Tieteen tavoittelema tieto jakautuu kuvailuun (tieto että) ja selityksiin (tieto miksi). Kolmas tiedon laji on taittaminen: Frankfurtin koulu katsoi, että tiede on pettänyt vallistuksen ihanteet, kun se on rajoittanut omat intressinsä keinoja koskevaan väliineraationaalisuuteen ja läiminlyöntiä järkeviä päämääriä koskevan arvoraationaalisuuden. Tämä näkyi erityisesti teknisen järjen ja kulttuuriteollisuuden hallisemassa kulturyhteiskunnassa. Myös Georg Henrik von Wright arvioi teoksessaan *Tiede ja ihmisjärki* (1986), että länsimainen tieteellis-tekninen elämännuoto on joutunut legitimitettkriisiin juuri tästä syystä.

Vastauksena tähän ”valistuksen dialektiikkaan”

tiedeyhteisön tulee edelleen pitää tiukasti kiinni vapaan perustuslain edellytyksistä. Sihen liittyy J. V. Snellmanin yhä ajankohtainen ihanne sivistysyliopistosta, jossa opettajalla on auktoriteettia silloin ja vain silloin kun hän luennoi itse tutkinnistaan asioista – ja näin johdattaa ylioppilasta omakohtaiseen tiedon hankintaan. Historian aikana tämä periaate on toteutunut erilaisissa yliopistojen hallintomalleissa, jotka kunnioittavat akateemisen vapauden ydintä ilmaisevaa Raamatun lausetta: ”koetelkaa kaikkea ja valitkaa paras!”

JERKA NIINLUOTO

KANSALLINEN TIETEESSÄ – TAVOITTEESTA RAISITTEEKSI

Tuloholman Nordiska museetin tutkija haastatteli suomalaista siirtolaisnaisista Ruotsissa vuonna 1974 ja kysyi tältä muun muassa, leipooiko hän suomalaista vai ruotsalaista leipää. Tutkija piti itsestään selyyttä sitä, että suomalais-taustainen leipoo itse arklleipänsä ja juo kahvinsa pannujauhatuksena. Helsingissä syntynyt kolmekymppinen haastateltava vastasi haastattelijalleen sarkastisesti naurahaen, että on vähän vaikea tietää, leipooiko hän suomalaisittain vai ruotsalaisittain. Intuitiivisesti nainen ymmärsi, että haastattaja kysyy mahdollonta. Jos Suomesa syntynyt leipoo Ruotsissa suomalaiselta äidiltä opittun reseptin mukaisesti ruotsalaisista raaka-aineista, ei leipumus ole yksiselitteisesti suomalainen eikä ruotsalainen. Vaikka haastattelija oli varmasti kansatieteen opinnoissaan oppinut, että valtakunnan raja ei ole kulttuuriraja, oletti hän kuitenkin löytävänsä erityistä suomalaista erotuksena erityisesti ruotsalaisesta.

Vielä 1970-luvulla kansallinen-käsitteellä oli vahva myönteinen lataus. 1800-luvulta lähtien oli perustettu kansallismuseota, kansalliskirjastoja, kansallisarkestejoja ja erilaisia kansallisia muistiorganisaatioita. Aina näiden laitoksien nimissä ei esiintynyt sanaa kansallinen, kuten ei Nordiska museetinkaan tapauksessa, mutta idea kansallisuudesta oli niissä sisäänrakennettuna. Kansallisen voitonkulttu tieteessä muutui lopullisesti vasta vuosituhannen taitteessa, kun tutkimuksen kiinnittyminen kansallisuvaltion viitekehykseen – metodologinen nationalismi – kyseenalaistettiin. Kulttuurisen moninaisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen ja nationalismin kriittikki muuttivat kansallisen-käsitteen latauksen myönteisestä kielteiseksi. Yhden käden sormin ovat laskettavissa ne tutkijat, jotka 2000-luvulla haluavat tunnustautua nationalismin kannattajiksi. Monet tieteenalat ovat muuttaneet nimensäkin kansallisen projektin päätyttyä. Esimerkiksi Saksassa

kansatiede (*Volkskunde*) ryvetyi niin pahasti kansallissosialistien käsissä, että tieteenalan nimi muuttui monessa yliopistossa muotoon eurooppalainen etnologia. Jyväskylän yliopiston kansanelämäntutkimus muuttui 1970-luvulla etnologiksi ruotsalaisten esikuvien mukaisesti.

2000-luvulle saakka kansallinen oli käyttökelvoinen argumentti valtiollisissa identiteettiprojekteissa. Tästä syystä kansallinen-kortti vedettiin tarvitessa esiin – varsinkin, jos tavoitteena oli lisätä resursseja. Kansallinen oli tästä syystä myös tiedepoliittinen termellyskenttä. 1950- ja 1960-luvut olivat kansallisten tieteiden kulta-aikaa resurssien kannalta. Tiedepoliittisten linjausten vuoksi arkeologia ja historia rajattiin kansallisten tieteiden ulkopuolelle ja kansallisina tietinä ymmärrettiin kotimaisten kielten ja suomen sukukielten, kotimaisen kirjallisuuden sekä henkisen ja aineellisen kansankulttuurin tutkimus. Kansallisten tieteiden tavoitteet nähtiin 1950-luvulle saakka niin yksiselitteisinä, että kansallisista tieteistä puhuttiin yksikössä. Tavoite oli selvä maasta riippumatta: pönkittää kansallista identiteettiä.

HANNA SNELLMAN

Sananvapaus, vihapuhe ja sananvastuu

TUJJA SARESMA

Sananvapaus on *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan kansalaisen perusoikeus, joka takaa mahdollisuuden ilmaista julkisuudessa mielipiteitään sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia viranomaisten siihen puuttumatta. Se on turvattu Suomessa perustuslaissa, sananvapautta ja julkisuutta käsittelevässä pykälässä 12:

Jokaisella on sananvapaus. Sananvapautteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.

Sananvapaus on yhdessä yhdistyminen- ja kokoontumisvapauden kanssa yksi demokraattisen yhteiskunnan peruspiilareista. Sananvapautta pidetään keskeisenä osana yksilönvapautta. Se on kirjattu Euroopan ihmisoikeussopimukseen, jonka myös Suomi on allekirjoittanut. Samoin maininta sananvapaudesta sisältyy YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen (19. artikla).

Myös esimerkiksi Suomen Journalistiliitto korostaa sananvapauden kattavuutta: jokaiselle kuuluva sananvapaus ”sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta”.